

استاد ایرج افشار و ایران‌شناسی در زبان عربی

باقر قربانی زرّین *

فما كان قيس هلكه هلك واحد
 و لكنّه بيان قوم تهدهما
 از شمار دو چشم یک تن کم
 وز شمار خرد هزاران بیش

***

دیده‌شده معرفی گشته‌اند که مجلات نام‌آشنایی چونان: *الابحاث، الازهر، الاصوات، البلاغ، ثقافة الهند، الحوار، الرسالة، العرفان، الفكر، مجلات كلية الآداب (بغداد، اسکندریه، قاهره، بنغازی)*، مجمع العلمي العراقي، مجمع اللغة العربية، المشرق و المعرفة و همچنین بسیاری مجلات دیگر که در ایران کم‌تر شناخته شده بودند همچون *البحر العلمي رباط، التينة (رباط، سومر، بغداد)، الفكر تونس، مجلة الجمعية الجغرافية العراقية بغداد، مجلة صحيفة المعهد المصري للدراسات الاسلامية* مادرید و *المعلم العربي* دمشق از آن دسته‌اند. در بخش‌های بعدی کتاب، نسخ خطی، خزائن کتب خطی و نسخه‌های مربوط به مطالعات و تحقیقات ایران‌شناسی معرفی شده‌اند. موضوعات بعدی به ترتیب عبارتند از:

کتاب‌شناسی (صص ۲۰-۲۷)؛ فلسفه، ریاضی و موسیقی (صص ۲۷-۳۲)؛ بزرگان فلاسفه و حکما (صص ۳۳-۴۵) که شامل ابن‌سینا، ابوریحان بیرونی، زکریای رازی، خواجه نصیرالدین طوسی و امام محمد غزالی می‌باشد؛ بخش ادیان و مذاهب (صص ۴۶-۵۲) که شامل مذاهب اسلامی، عرفان و تصوف، ادیان و مذاهب دیگر است؛ سهروردی و دیگران (صص ۵۳-۵۵)؛ جغرافیا (صص ۵۶-۵۹)؛ تاریخ و سرگذشت (صص ۶۰-۶۴)؛ سیدجمال‌الدین افغانی (صص ۶۴-۶۵)؛ مباحث اجتماعی و مدنی (صص ۶۶-۷۰) که شامل امور حسبه، امور مدنی و تاریخ تعلیم و تربیت است؛ هنر و باستان‌شناسی (صص ۷۱-۷۲)؛ ادبیات (صص ۷۳-۷۸)؛ سرگذشت ادبا و شعرا (صص ۷۹-۸۴) که شامل ابن‌مقفع، اقبال لاهوری، خیام، سعدی و مولوی است؛ زبان و لغت (صص ۸۵-۹۱)؛ متون (صص ۹۲-۹۶) و استدراک (ص ۹۷). مرحوم افشار در یادداشت کتاب (ص ۶) مرقوم داشته بود: «ان شاء الله پژوهندگان آینده به صرافت اتمام و تکمیل این فهرست برآیند و مخصوصاً دنباله کار را که تقریباً

در ۶۰ سال گذشته کم‌تر می‌توان فعالیت علمی، نشست یا همایشی پیرامون تحقیقات ایران‌شناسی در جهان به یاد آورد که نام استاد ایرج افشار در آن مطرح نشده باشد. برای مطالعات ایران‌شناسی نیز کسی از فهرست‌های بسیار کارآمد و یادداشت‌های ارزشمند ایشان بی‌نیاز نمی‌باشد. برای نمونه وقتی این جانب نوشتاری را با عنوان «جایگاه حکیم ناصر خسرو قبادیانی در آثار عربی و جهانی عرب» تنظیم می‌کردم، که در کتاب *ماه ادبیات و فلسفه* در آذر و دی ۱۳۸۴ به چاپ رسید، یکی از منابع اصلی آن نوشتار، کتاب کم‌حجم ولی بسیار پرفایده *فهرست مقالات ایران‌شناسی در زبان عربی* استاد افشار بود که آگاهی‌های گرانسنگی در اختیار قرار می‌داد. از آن‌جا که این کتاب کم‌تر معرفی شده و شاید معدود افرادی بدان دسترسی داشته باشند، معرفی تفصیلی آن را در این نوشتار به علاقه‌مندان پیش‌کش می‌کنم، با یادکرد چند خاطره از استاد افشار.

استاد ایرج افشار در زمستان سال ۱۳۴۲ به دعوت کتابخانه دانشگاه هاروارد (موسوم به کتابخانه وایدنر) بدان دانشگاه رفت و به مخازن آن کتابخانه عظیم، که در آن تاریخ هفت میلیون کتاب داشت، دسترسی پیدا کرد و به مطالعه مجلات مهم ادبی و تحقیقی به زبان عربی پرداخت. پس از آن در سال ۱۳۴۶ همین کار را در کتابخانه مدرسه زبان‌های شرقی دانشگاه لندن و کتابخانه شرقی دانشگاه دورهام انگلیس دنبال کرد. هدف وی آن بود که از تحقیقات مربوط به ایران، که به صورت مقاله در مجلات عربی‌زبان منتشر شده بود، آگاهی یابد. نتیجه این تتبع کتاب ارزشمند *فهرست مقالات ایران‌شناسی در زبان عربی* بود که انجمن کتاب آن را در سال ۱۳۵۶ در تهران منتشر کرد. در فهرست آغازین کتاب (صص ۹-۱۴) مجله‌های

* عضو هیئت علمی بنیاد دایرةالمعارف اسلامی

از سال ۴-۱۳۴۳ مقطوع مانده است بگیرند و این فهرست را به تدریج کامل تر سازند.»

استاد افشار فردی بسیار منطقی و معتدل بود و از تعصب نابجا به دور. در سال ۱۳۸۲ که قرار شد مجموعه مقالاتی زیر نظر استاد افشار برای جشن نامه استاد دکتر منوچهر ستوده فراهم آید این جانب نیز مقاله «نوروز در متون عربی» را تقدیم کردم. پس از چند ماه که برای تصحیح نمونه چاپی مقاله به نزد یار دیرین استاد افشار و مسؤول با فضل و فضیلت انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار جناب آقای کریم اصفهانیان رفتم، دیدم که استاد ایرج افشار پیشنهاد کرده اند که عنوان مقاله به «نوروز در ادبیات عربی» تغییر یابد. این جانب نیز معروض داشتم از آنجا که از متون دینی، جغرافیایی و تاریخی نیز مطالبی در این مقاله آمده است، از این رو اولی تر آن است که با همان عنوان پیشین به چاپ رسد. استاد افشار نیز بزرگوارانه پذیرفتند و مقاله با عنوان «نوروز در متون عربی» در جلد شانزدهم پژوهش های/ایران شناسی و با عنوان ستوده نامه (۲) در سال ۱۳۸۴ به چاپ رسید.

استاد ایرج افشار به هیچ وجه بخل علمی نداشت و هزاران نفر

از وفور ویرگول بیزارم

پریسا کرم رضایی *

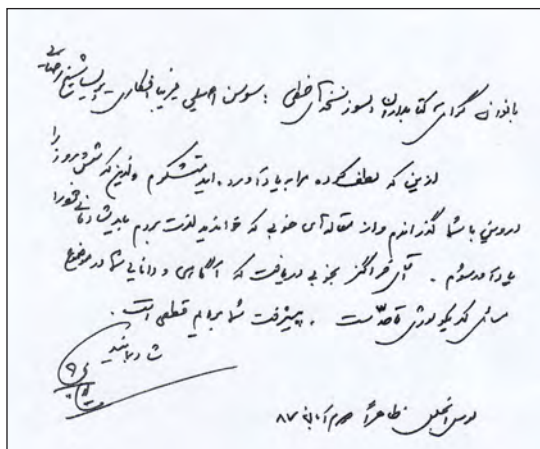

سال ۱۳۷۸ هنگامی که تازه کارم را به عنوان ویراستار در مجله نامه بهارستان شروع کرده بودم مقاله استاد ایرج افشار را هم مطابق اصول مرسوم ویرایش و به عادت معمول نقطه گذاری کردم. چند روز بعد سردبیر محترم نشریه، آقای نادر مطلبی کاشانی، یادداشت استاد را نشانم دادند که در آن خواسته بودند مقالاتشان به هیچ وجه ویرایش نشود و یادآور شده بودند: «از وفور ویرگول بیزارم». به این ترتیب مقالات ایشان را هیچ گاه به طور معمول ویرایش نکردیم. البته همگی زبان فاخر و نثر زیبا و استوار استاد فقید را می شناسیم، اما استاد از کاربرد «توسط» که ویراستارها آن را خوش ندارند برای بیان فاعل جمله پرهیز نداشت و این

* کارشناس بخش خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

در داخل و خارج از کشور از معلومات گسترده ایشان بهره مند می شدند. این جانب در سال ۱۳۸۷ که مقدمه کتاب بهلول نامه را می نوشتم و درباره «بهلول» های معاصر یادداشت هایی فراهم می کردم، استاد افشار راهنمایی ارزشمندی کردند مبنی بر اینکه در نشریات دهه ۱۳۲۰ به بعد مطالبی راجع به بهلول به چاپ رسیده است و این بنده توانستم در روزنامه اطلاعات سال ۱۳۲۴ مطالب مفیدی را به دست آورم؛ از این رو در صفحه ۲۴ بهلول نامه از استاد افشار سپاسگزاری کردم.

بسیاری از مراکز ایران شناسی در جهان با استاد ایرج افشار در ارتباط بودند. به فرموده استاد ارجمند دکتر فتح الله مجتبیایی تکمیل بخش ایران شناسی کتابخانه های اروپا و آمریکا مدیون زحمات استاد افشار بود. استاد افشار با ارسال و اهدای کتاب های چاپ شده مربوط به تحقیقات ایران شناسی نقشی بسیار فعال در شناساندن فرهنگ ایران زمین به جهانیان داشت. امید آن که فرهیختگان دل سوز کارهای ناتمام استاد افشار را پی گیرند و بیش از پیش مطالعات ایران شناسی را وجهه همت خود قرار داده، فرهنگ ایران زمین را بگسترانند.

در نوشته های اخیرشان دیده می شود. یک روز هنگامی که برای ارزیابی چند نسخه خطی به کتابخانه مرکزی آمده بودند

